Nro 5.

PAMIĘTNIK ZAGRANICZNY,

NAUKOWY, HISTORYCZNY I POLITYCZNY.

Dnia 7go Lutego, Roku 1816.

Pamiętnik Zagraniczny wychodzi w Warszawie 4ry razy na Miesiąc w Numerach składaiących się z 1½ do 2ch Arkuszy. Roczna Prenumerata w Warszawie i w całém Królestwie Polskiém wynosi Złot: Polsk: 50. może też bydź opłacona kwartalnie w cenie Złotych Pol: 12. gr: 15. lecz to tylko w Warszawie i w głównych miastach Woiewództw. Przyimowaną będzie każdego czasu, w Warszawie u JP. Netto *w Expedycyi Gazet Pocz-Amtu Nadwornego, w Woiewództwach Król: Pol: po wszystkich Poczt-Amtach i Stacyach Pocztowych. Prenumeranci są wolni od wszelkiéy opłaty Pocztowéy.*

13.) O wzaiemnych i wewnętrznych stosunkach Państw Europeyskich w końcu Roku 1815. (z Dzień. Minerva.)

Wielkie wstrząśnienia nadawały Europie trwałą postać z któréy następne stosunki polityczne poniekąd rokować można było. Kształt iéy obecny wynikły z opisów pokoiu Paryskiego w Roku 1814*tym* którego późnieysza woyna przeistoczyć niemogła, różni się z tąd od postaci iaką iéy nadały Traktaty Westfalski i Utrechteński, że dziś przewaga potężnieyszych mocarstw stała się dzielnieyszą, przeto zaś w przyszłych zdarzeniach, Państwa pomnieysze nie wiele wpływu mieć będą.

Istną teraz w Europie trzy Mocarstwa maiące rzeczywistą przewagę nad innémi, iako to: Rossyia, Austryia i Angliia; obadwa pierwsze z przyczyny ogromnéy ludności i bespiecznéy posady, trzecie skutkiem odrębnego położenia i rozszérzonego wpływu. Iżali nieliczémy Pruss w tym rzędzie, nie z tego to powodu, iżby miało bydź kiedy przepomniane skuteczne przyłożenie się tego mocarstwa do pomyślnych wypadków uwieńczaiących natężenia Europy, ani też z niewiadomości o ważném iego znaczeniu w stosunkach politycznych, dopokąd dochowa ducha ożywiaiącego dzisiay iego Naród. Gdy przecie iego potęga opiéra się bardziéy na moralnéy niżeli na fizycznéy sile, zostaie wystawioną na wpływ który ią mniéy lub więcéy osłabić może. Z podobnychże powodów Francyia mimo iéy wielkiéy ludności i korzystnego położenia, nie może stawać w rzędzie Państw przewagę maiących, ponieważ roztérki domowe i dozór iaki sobie nad nią sprzymierzone mocarstwa zastrzegły, położyły tamę wzrostowi sił wewnętrznych, tak dalece, iż długi czas upłynie pokąd odzyska

potęgę stosowną do zaięcia posady w politycznym składzie Europy.

Znawca dzieiów powoduiący się bezstronnością, znaydzie pobudkę pociechy w tém nowém sprzymierzeniu się Państw Europeyskich, gdyż pozna, że iuż potężne Państwa niełatwo przyidą do sporów pociągaiących za sobą woynę, kiedy piérwsza iéy przyczyna, znayduiąca się w chęci potężnieyszych mocarzy do przywłaszczenia sobie państw mnieyszych lub do szérzenia nad niémi wpływu, na zawsze ustała.

Krwawe woyny w ostatnich wiekach przez Austryią, Fráncyią i Hiszpaniią toczone, nie miały w celu nadwerężenie całości lub narodowości wielkich mocarstw, lecz wynikły z niemocy państw pomnieyszych w Niemczech i we Włoszech, które gdy niebyły w stanie bronienia się, z potrzeby, z boiaźni, lub w nadziei korzyści, do téy lub innéy przychylały się strony.

Teraźnieysze wprowadzenie stosunków między dwoma przewagę maiącemi mocarstwami stałego lądu i iedyném mocerstwem pośredniczém umorzyły zaród przyszłych sporów, zniewoliwszy Państwa pomnieysze do stosowania się do politycznych ustaw umówionych między mocarstwami potężnieyszémi; stało się przeto rękoymią spokoyności dla téy części Europy.

W stanie obecnym polityki Państw Europeyskich daie się poczuwać przewaga Anglii bardziéy przez wpływ niżeli przez siłę: zależeć będzie przeto od mocarstw stałego lądu zgłębić dzielność tego wpływu i dopuścić go lub od siebie odwrócić. Nieco niżéy nastąpi stosowne wyiaśnienie tego przedmiotu.

Teraz zaś, niżeli roztrzygniemy wzaiemne stosunki państw poiedynczych, i ostatnią uwagę uczyniémy nad ogólną przyczyną odmian nastąpić mogących, w związku znacznieyszych mocarstw, zastanówmy się nieco nad ważnym przedmiotem zasługuiącym na bliskie poznanie.

Nie iest rzeczą tayną, i w następnéy czasu kolei ieszcze oczewitszą stanie się, że mocarstwa znacznieysze nie tylko głownémprzymierzem połączone były ale nadto w ściśleysze związki z sobą i z mnieyszémi Państwami wchodzić usiłowały, z kąd zawiązały się szczegółowe przymierza utwierdzaiące się z czasem i w miarę okoliczności. Jakoż w rzeczy samey dwór Angielski miał od dawna na celu utrwalić swóy wpływ na Królestwo Niderlandzkie przez zaślubienie dziedziczki Tronu W. Brytanii z Xiążęciem Oranii. Że zaś niechęć Xiężniczki zniszczyła ten zamiar, skoiarzyły się rodzinne związki między dworami Petersburskim, Berlińskim i Hagi przez zaślubienie Królewicza Niderlandzkiego z W. Xiężną Anną, i W. Xięcia Mikołaia z Pruską Xiężną Karoliną. Témi związkami umocniły się stosunki polityczne; ich skutkiem także zostaią brzegi morskie od granicy Fráncyi do Botnickiéy odnogi pod opieką mocarstw ściśle połączonych, z czego utworzyła się siła tamuiąca wpływ Gabinetu Angielskiego. Jest tu nowy dowód, że małe zdarzenia zniszczyć mogą nayważnieysze układy polityki.

Weyrzyimy na posiadłość każdego Państwa w szczegolności. Dostrzegamy naprzód, że wszystkie w tych samych poniekąd zostały obrębach w iakich mieściły się przed 25. laty, lub też że dziś istnące mniéy więcéy rozszérzyły i sprostowały swoie granice. Fráncyia nawet nabyła posiadłości skutkiem ostatnich układów przez wcielenie do Alzacyi obcych włości (enclâves) i przyłączenie Avenionu i Hrabstwa Weneséńskiego (Comtât.)

Rossyia iest bezwątpienia naypotężnieyszém Państwem stałego lądu, które też nayznakomitsze z ostatnich wypadków odniosło korzyści nabywszy Finlandyi, części Xięstwa Warszawskiego i Multan. Jéy potęga z względu sił fizycznych byłaby zaiste nadzwyczayną gdyby rozległość posady i niepokoie na granicy wschodniéy nierozrywały iéy niekiedy. Z téy przeto przyczyny położémy obok Rossyi Państwo Austryiackie.

Układ z Bawaryią uwieńczy życzenia dworu Wiedeńskiego który nieodstępuiąc zasad umiarkowania i niekusząc się o nabycie dalekich posiadłości, utrwalił tém postępowaniem swoią potęgę. Państwo Austryiackie iest dziś doskonale odgraniczone, zapomożone obfitémi zrzódłami pomyślności i wzbogacone wzrastaiącym w mieszkańcach przemysłem, który przy trwałéy spokoyności do wysokiego wygóruie stopnia.

Austryia iest wprawdzie obarczona zbyteczném namnożeniem się papiérowych pieniędzy, to złe atoli lubo wkorzenione, nie iest nieuleczoném, nie masz bowiem w Ekonomii politycznéy tak zgubnéy okoliczności, któréy by zaradzić nie można, za pomocą środków odważnie przedsięwziętych i pilnie wykonanych.

Niech nam wolno będzie ten ważny przedmiot w krótkości wystawić.

Jest zaiste zadziwiaiącém zdarzeniem że wartość pieniędzy papiérowych wtedy właśnie zniża się kiedy pewność pokoiu podnieść ią powinna, czego dowodzi przykład w kraiach obciążonych tym rodzaiem pieniędzy i w tych, gdzie ich ilość niewygórowała. Czyliżby z tąd sądzić należało że dla tego upada zaufanie w téy monecie iż zjawiła się dla Rządu pomyślna chwila do iéy umorzenia, kiedy z drugiéy strony, bezpośrednia wymiana, mieysca mieć nie może, z przyczyny niedostatku kruszców mennicznych, środki zaś przymusu zostaią w mocy Rządu.

Jestli przecie to złe tak niebespieczném iżby mu gwałtownemi środkami zaradzać należało? Takie pytanie uczynią ci którzy niezgłębili dostatecznie szkodliwych skutków wyniknąć mogących z zbytecznego namnożenia papiérowych pieniędzy; i ci którzy sądząc z pozorów, unoszą się nad przemysłem mieszkańców tego kraiu gdzie pieniądz gotowy wyszedł z biegu i stał się towarem. Ci zaś którzy dokładnie rozpoznali przedmiot zgodzą się zaiste z nami, że to złe do lat kilkudziesiąt utrwalone może zachwiać Państwa naymocniéy ugruntowane. Nie iest naszym zamiarem rozwiiać wszystkie zasady na których opiéramy nasze mniemanie: przytoczemy atoli iedną pobudkę, ponieważ ta mnóstwo innych wykaże.

W kraiach zarzuconych papiérowemi pieniędzmi, przytłumia duch lichwiarski wszelkie inne uczucia; ogarnął zrzódła dochodu i stawia w możności tych którzy trudnią się dorobkiem, ocenienia i dowolnego podwyższania nagrody należącéy im za położone usługi. Tacy lichwiarze korzystaią z nieładu nieodzownego od pieniędzy papiérowych, i w téy klassie iedynie, wyiawia się pomyślność zasługuiąca na pochwałę u powierzchownego dostrzegacza. Czyliż przecie ta klassa stanowić może ogół Narodu, i czyliż połowa mieszkańców nieznayduje upadku, w tém zrzódle bogactw dla drugiéy połowy? W pierwszéy mieszczą się męże których oyczyzna wezwała do nayświętszych obowiązków, do rządzenia iéy sprawami, do wymierzania sprawiedliwości; ci którzy nie w dostatkach, lecz w gorliwém pełnieniu powinności swe szczęście położyli. Pochwała su-

mnienia iest zaiste naydroższą ich nagrodą, lecz nie są wyzuci z zwykłych potrzeb, nie potrafią uniknąć wydatków przyzwoitego utrzymania się, zgoła, gdy poświęcili się usłudzę kraiowéy nie mogli przepomnieć o własnym bycie i o przystoynym wychowaniu dzieci, aby obrazem swoiéy nędzy niestłumić w zarodzie, szlachetnego czucia i niewzbudzić w nich wstrętu do rodzicielskiego zawodu. W téy połowie obywateli mieszczą się także wysłużeni pobiéraiący płacę od Rządu, wdowy i siéroty wyposażone szczodrobliwą ręką opiekunów, którzy własnym uymowali potrzebóm dla zapewnienia im sposobu do życia.

Niechże teraz badacz nie uprzedzony osądzi, iakieby z tąd wynikły skutki, ieżeliby te dwie różniące się klassy długo ieszcze zostawały w podobnym bycie.

Przystąpmy teraz do głównych i handlowych miast, iako do tych ognisk gdzie gotuie się ów iad rozléwaiący się po wszystkich żyłach ciała politycznego, gdzie każda czynność odbywa się z użyciem papiérowych piéniędzy, gdzie lichwa wykrywa się w całéy szkaradzie. Izaliż te niewystawią dobitnie potrzeby zaradzenia złemu?

Nie iest bynaymniéy zamiarem naszym kréślić obraz tego lub owego kraiu; wystawiamy iedynie pod postacią powszechną, prawdy stosuiące się do wszystkich mieysc, gdzie się w tych czasach nieszczęśliwych zbytecznie zagęściły pieniądze papiérowe.

Przedmiotem drugiego pytania będzie: czyli znayduią się istotnie środki do zaradzenia złemu? O tych powątpiéwać nie możemy, lecz ich rozbiór należy do małéy liczby biegłych w sprawach skarbowych. Zaprzestaniemy przeto, na podaniu ogólnych uwag.

Środki przynoszące ulgę na chwilę, są zaiste bezskutecznémi. Dla zaradzenia chorobie należy ią wykorzenić. Wszelki chociażby naymnieyszy zabytek papiérowych piéniędzy otwiéra lichwiarzowi obszérne pole do zdzierstwa i podaie sposobność do podniesienia wartości płodów do ceny niesłusznéy, ponieważ różnica papiérowych pieniędzy od monety, iest dostateczną przyczyną nadużycia, czyli podnosi się wartość papiérów czyli też upada. Przykłady są tego dowodem.

Wszakże widzieliśmy podnoszącą się wartość papiérowych pieniędzy do tego stopnia, że tylko o $\frac{1}{4}$ część różniła się od ceny monety, a iuż przewidywano że przyidzie do zupełności, przecież stan rzeczy niepolepszył się bynaymniéy; byt klassy zyskuiącéy, i klassy szkoduiącéy na papiérach w tych karbach zostawał, w iakich znayduie się kiedy papiéry tracą $\frac{4}{5}$ części swoiéy wartości nazwiskowéy. Cena płodów i wyrobku nieznizyła się, ani nawet zbliżyła się do sprawiedliwych stosunków zachowanych w kraiach ościennych, gdzie urodzay (ów słuszny stanowiciel ceny) nie był obfitszym.

Doświadczenie przekonało że próżném iest mniemanie iakoby z umorzenia papiérow wynikał upadek piérwszych środków wymiany. Czyliż bowiem nie mamy w świéżéy pamięci że zniesienie papiérowych piéniędzy w kraiach oderwanych skutkiem woyny od głównego Mocarstwa niezatamowało wewnętrznego i zewnętrznego handlu. Na próżno przytaczanoby że te kraie miały ieszcze sposobność wymienienia papiérów chociaż z znaczną stratą: ponieważ wykazuie się z przykładu, że każde Państwo aczkolwiek obciążone papiérami iest przecie w stanie zastąpić ie piéniędzmi gotowémi.

Piéniądze papiérowe mogą bydź umorzone za pomocą trzech środków, iako to:

przez zniżenie ich wartości, przez wcielenie ich do długu Narodowego, i przez wymianę na gotowiznę. Niemożność lub sprawiedliwość niedozwalaią czasem Rządóm iednego wyłącznie użyć sposobu. Z téy przyczyny iednak zaprzeczyć niemożna, iżby te sposoby nie były skutecznémi i naybardziéy zbliżaiącémi do celu.

Zaiste Rządy których iest stałym zamiarem zabespieczyć dobro ludów, niezawiodą ich nadziei, a oczyszczaiąc z papiérowych pieniędzy podległe sobie kraie, zapewnią naytrwaléy ich potęgę i pomyślność.

Zwróćmy teraz uwagę na trzecie Państwo maiące przewagę w Europie, to iest na Angliią. Tu naybiegleyszy znawca traci z oczu zasady podług których o iéy stanie sądzić należy; tutay wszystko ukazuie się w olbrzymiéy postaci, wszystko co od 25*ciu* lat działo się i dzieie, przechodzi tak dalece wszelkie podobieństwo do prawdy, iż iuż baczyć iedynie należy na szczyt téy wielkości i dochodzić iakim sposobem i iak długo na nim Angliia utrzymać się zdoła. Przecież nie powiérszchowna potęga Państw iest rękoymią ich trwałości, a wewnętrzne stosunki Anglii nie są dostatecznie zabespieczone. Naprzód sprzeciwiémy się zdaniu tych którzy twierdzą że pokóy trwały będzie szkodliwym skarbowi Angielskiemu ponieważ mniemaią że iego pomyślność zawisła od handlu wyłącznego; sądziémy przeciwnie, że owa pomyślność co wytrwała tylu srożącym się zewnątrz burzom nie polega na stosunkach wynikłych z długiego stanu woyny przeszłéy, i nie może bydź zachwianą iak tylko przez wewnętrzne roztérki. Czyli zaś mocarstwo na łonie którego mocnią się stronnictwa, w którém szeroki przedział odosobnia ubogich od bogaczów, i które tyle odległych posiadłości bronić powinno, czyli takowe mocarstwo mówię, przy obecnym składzie Rządu, przy niezabespieczoném następstwie Tronu, długo bez wstrząśnienia utrzymać się zdoła? Oto iest polityczna zagadka równie trudna do rozwiązania iak sam utwor tego Państwa.

W brew tylu okolicznościóm przeciwnym, może ieszcze Angliia daleko szérzyć wpływ szkodliwy nad Państwami Europeyskiémi kiedy sama w sobie niedozna zaburzenia. Polityk zważać będzie szczególniéy na stosunki w iakie Angliia z innémi Państwami wchodzić może, ponieważ od tych zawisł pokóy stałego lądu. Te zaś są rozmaite gdy pośrednio i bezpośrednio dotyczą każdego Państwa maiącego posiadłości nad morzem. Takie położenie mocarstw przeważnych i naysznakomitszego Państwa średniego, pociągnie ie do woyny, gdyby kiedy urosły spory bezpośrednie między Angliią i iakiém Państwem morskiém w Europie lub za Europą leżącém, lub téż, gdyby Angliia powtórnie się domagała prawa zamykania portów (blocade) i przetrząsania okrętów. (Right of Allegiance). Iżali bowiem iaka powszechna i nader ważna sprawa nie zmusi Mocarstwa do znoszenia tych praw uciążliwych których Anglii nieprzyznały i przyznawać nie mogą, będą się im trwale opiérać; czego zaiste Gabinet Angielski nie ściérpi.

Wykazaliśmy w poprzedniczém piśmie iak iest niebespieczna walka z Angliią chociażby dla naypotężnieyszego mocarstwa. Dzisiay zaś, kiedy uśmierzyły się zatargi z Francyią, należy uważać potęgę Anglii w postaci nieco odmiennéy. Stan Kupiecki i lud trudniący się wyrabianiem płodów kraiowych był podówczas posiłkową siłą mocarstwa; teraz tylko w stanie Kupieckim znayduie sojuszników, a to z przyczyn następuiących.

W czasie ostatnich politycznych zatargów które zdaleka tylko Anglią dotknęły, podniosło się rolnictwo w tym kraiu do tego stopnia że iuż obeyść się może poniekąd bez pomocy Państw północnych dostarczaiących iéy wprzód żywności. Przyłożyło się do tego nayszczególniéy nagłe zamknięcie Spichrzów we Flandrii, niestosowne podwyższenie ceny zboża w téy części Niemiec i Polski gdzie oręż Francuzki szérzył swoią przemoc. To podwyższenie zrządzone grabieżą, podniosło wartość dóbr nieruchomych i dzierżawy, lecz bardziéy Niemcóm niżeli Anglii szkodziło; skoro bowiem dały się uczuć w Niemczech klęski woyny wynikła niemożność płacenia, skutkiem któréy uwolniono od niszczenia się część ludu naymniéy tego dobrodzieystwa potrzebuiącą. Przeciwnie zaś w Anglii, posuniona do zbytku cena zboża ocuciła właścicieli i zachęciła ich do polepszenia i do rozszérzenia rolnictwa. Odłogiem leżące pola okryły się plonami, a urosła wielość płodów, wystarczała iuż ku potrzebie kraiowéy.

Kiedy pierwiastkowa przyczyna drogości wraz z zamknięciem brzegów morskich ustała, zwrócił Parlament uwagę na utrzymanie rolnictwa w stanie kwitnącym: iakoż po długich naradach i wielu sporach z rękodzielnikami i z kupcami, uchwalono cenę zboża, podług któréy sprowadzone z zagranicy sprzedawaném bydź powinno. Aczkolwiek szkodliwém bydź zdaie się, z pozoru, to postanowienie dla Państw lądowych, ponieważ uszczupla ich dochody, kiedy owszem nieodmieniły się potrzeby w nabywaniu Angielskich i z innych części świata przez Anglią przybywaiących towarów, wykrywa się przecie ta iawna korzyść, że iuż nie doznaią powtórnie smutnego losu w iaki ie pogrążyła grabież płodów, podnosząca cenę dóbr nieruchomych i posuwaiąca do zbytku drogość żywności. Już nie położą kupcy nadbrzeżni zaufania w wywozie płodów rolniczych do Anglii i unikną nieodzownéy szkody w razie wybuchnienia woyny z tém mocarstwem.

Tak też przy wydarzonych zatargach Anglii z nadmorskiémi Państwami stałego lądu, właściciele ziemi składaiący poczet nayliczniejszy i nayznakomitszy między Obywatelami Państwa, nie będą iuż zawiedzionémi, Rządy zaś śmieléy działać potrafią. Ta okoliczność iako bądź drobna na pozór, mieć może z czasem wpływ znaczny na stosunki Państw Europeyskich.

Zwróćmy nakoniec uwagę na mocarstwo Pruskie, nayznakomitsze między śrzedniémi.

Odrodzenie się tego Państwa było raczéy owocem dzielności ducha Narodowego, aniżeli siły fizycznéy; przeto także, wyobrażenie o iego potędze i świetności polega bardziéy na rokowaniu niżeli na nieomylnéy rachubie. Tę mieszać może jeograficzne położenie kraiów Pruskich, kiedy owszem tamto wróży im świetność i znaczenie. Z tych dwóch przyczyn atoli, trudno iest zważyć i wykazać, iakie zaymą mieysce w polityczéy postawie Państw Europeyskich.

Owa opieka i wsparcie iakich na wzaiem szukali Katolicy i Protestańci, zmordowani i zatrwożeni klęskami fizycznémi i moralnémi trzydziestoletniéy woyny, stały się teraz potrzebą dla zwolenników czasowego ducha i dla przyiaciół liberalnych zasad w towarzyskim porządku, iako też dla obrońców dawnieyszych prawideł w sztuce wychowania i rządzenia.

Chociaż znaleść niemożna w Rządach Niemieckich (wyłączywszy niektóre Kantony Szwaycarii) zarodu wyobrażeń grożących

powróceniem fanatyzmu, szérzącego się w kilku Państwach południowych, sądzić przecie wypada, że ludy zwrócą uwagę na Państwo gdzie ukształcenie ducha stało się powszechném i trwałém, a liberalne zasady w sztuce rządzenia zamienią się (podług przyrzeczenia wspaniałomyślnego Króla) w prawa nieodmienne. Z tego to powodu, upatruią Niemcy którzy nieugieli się pod iarżmem przesądów i poznaią domiar szczęścia w odzyskanéy wolności myślenia, w Państwie Pruskim, tarczę od złego iakie z południa szérzyć się może. Tam wprawdzie równie iak w Niemczech nieutwierdziły się ieszcze gruntownie prawidła względem wolności myślenia i ukształcenia ducha, iako też względem zasad w sztucę Rządzenia, zapewniaiących pomyślność społeczeństwa; tak wielka przecie iest liczba mężów działaiących nad zapobiezeniem wyrodzeniu się, iż tuszyć sobie należy, że owe groźne chwile upłyną, właściwa zaś Niemcóm przezorność i wytrwałość, przemoże przeciwności.

Ci zaś którzy pamiętaią o przychylności ludu północnych Niemiec do Fréderyka drugiego poznaią, ile ta umysłowa przewaga Państwa Pruskiego nad wielką częścią Niemiec wspiérać będzie wpływ iego w wzaiemnych z Europą stosunkach.

Obecna postać polityczna téy świata połaci pociągneła Państwa mnieysze do posłuszeństwa cztérem mocarstwóm głównym, przez co iuż wyłączne działania tamtych niepotrafią mieszać ogólnych stosunków. Niektóre zaś iak naprzykład Francyia i Hiszpaniia są tak dalece zniszczone że niepodobna iest wskazać mieysce iakie z czasem zaymą w politycznym mocarstw składzie. Niemcy nawet poniosły tyle klęsk, że środki obrony nie są dlań łatwieyszémi niżeli wprzódy. Ich byt w uporządkowaniu politycznem nie iest dość ugruntowany, aby pod powszechnym względem uważane bydź mogły, lubo że mieszczą w sobie mocarstwa przeważne. Nie przyłożemy się atoli do dzieła tych, którzy przez rozszérzenie sprawiedliwych lub też niesłusznych wyobrażeń, zasmucaią umysły i tępią w nich czucie pomyślności, wylęgaiące się z łona długiego zamieszania. Cieszémy się owszem nadzieią, że upłyną lata pokoiu, w czasie których Niemcy korzystać będą z iego dobrodzieystw, nie poczuwaiąc się do niepomyślności swoiego położenia w przypadku woyny.

14.) **Rok w życiu Napoleona.**
(Une Année de la Vie de Napoléon, ou précis historique de tout ce qui s' est passé depuis le 1. Avril 1814. jusqu' au 20 Mars 1815. &c. (z Fran:)

To pismo nie wzmiankuie bynaymniéy o czynach politycznych Napoleona w czasie iego pobytu na Elbie; iest iedynie zbiorem uwag i dostrzeżeń naocznego świadka, który okazuie się bydź przychylnym Napoleonowi i nathnoł swe dziełko duchem przyiaźni.

" Trawił Napoleon godziny na słodkich zatrudnieniach; czynność iego ducha wyléwała się na otaczaiące go przedmioty. Wstawał przededniem, pracował w bibliotece od 3ciéy do 8méy godziny, poczém udawał się powtórnie do spoczynku. Odwiédzał przed południem rzemieślników, między którémi było wielu żołniérzy od gwardyi. Dwóch budowniczych kréśliło posady gmachów zamierzonych, podług podanych od niego myśli, lecz tak często zmieniał i przeistaczał ich pracę, iż był rzeczywiście iéy twórcą.

" Dnia każdego prawie i mimo niepogody wyieżdżał do wieyskiego mieszkania w *St. Martin*, pod *Porto Ferrajo*; roztrząsał nay-

drobnieysze szczegóły gospodarstwa, słuchał sprawy domowników i zgłębiał naymnieysze okoliczności.

" Częstokroć po śniadaniu odbywał popis małego woyska. Wymagał po żołniérzach pilności i dokładności w obrotach i ścisłéy karności. Zwykł był wyjeżdzać konno po ukończonym popisie w małolicznym orszaku do którego należeli Jenerałowie *Bertrand* i *Drouot* iego towarzysze nieodstępni. Przyimował w czasie przeiaidzki rozmaite podania, słuchał użaleń i nieodstąpił nikogo nieuczyniwszy zadość prośbie. Przyimował z szczególną otwartością i uprzeymością zaproszonych gości. Zdawało się iż posiadł dar osobliwy dochowania powagi pod ten czas, kiedy poruczał się zupełnéy szczérości serca i obudzał w towarzyszach nieograniczone zaufanie.

" Przy zdarzaiących się często odwiedzinach znakomitych cudzoziemców, okazywał podobną ludzkość i uprzeymość; usiłował dowieść nadewszystko, że przeciwności niezdołały go ugiąć.

" Rozmawiał z uczonemi o postępie nauk wyższych, o współczesnych odkryciach w Chemii, o własnościach Galwanizmu i Elektryki i o znakomitych Towarzystwach naukowych. Winszował Anglikóm praw swobodnych i wydoskonalonego rolnictwa, zabawiał się z woyskowémi, upominkami zodbytych woien, o których układał pamiętniki. Wieczory spędzał na łonie rodziny.

" Hrabiowie Bertrand i Drouot, dowodzcy gwardyi i urzędnicy domowi wykonywali rozmaite dzieła pod jego bezpośredniémi rozkazami i wielbiąc pożyteczne przedsięwzięcia ubiegali się gorliwie o ich skutek...,

" Prace podięte i dokonane w ciągu dziesięciu miesięcy przewyższaią wszelkie podobieństwo i zaledwie pamięcią obięte bydź mogą. Trudno iest oprzéć się chęci mówienia o dziełach znakomitszych.

" Pałac zbudowany na skalę między warowniami *Falcone* i *l'Etoile* składał się z dwóch gmachów przeznaczonych na mieszkanie dla dowódzców woyskowych. Napoleon kazał połączyć rozdzielone budynki i przyozdobić ie wewnątrz. Przepisał wymiary budowli, uporządkował iéy skład wewnętrzny i oznaczył nawet ozdoby sali zaymuiącéy połać śrzodkową. Z okien tego gmachu dało się dostrzédz każde poruszenie na ulicach miasta i naymnieyszy statek zawiiaiący do brzegu. Sala ta składała część mieszkania Xiężnéy Pauliny pod którym znaydowały się pokoie Napoleona.

" Zwalono staroświeckie budynki przypiéraiące o pałac, zniesiono młyny, zrównano skały i zniżono mieszkanie officerów, które zostało połączone sklepieniem z terassem usypanym przed zamkiem; tam odbywały się popisy. Z pobliskich koszar od dawna zaniedbanych zrobiono sale do przyimowania i widowisk.

" Nadobne ogrody rozzieleniały na pustych opokach iakby czarnoksięzką sztuką; przeistoczono ogrody dawnieysze i usypano na wysokiéy skale ogród warzywny i owocowy. Przysposobiono w mieście mieszkania dla officerów, naprawiano koszary i utworzono nowe z obszérnych spichrzy przy *Linguella*.

" Stan warowni wymagał poprawy wieży co broni wniyścia do portu. Ta budowla nazwana wieżą śmiertelną od klęsk iakie przy niéy ponieśli Turcy i Barbaryiczyki oblegaiący *Porto Ferrajo*, była ważnym stanowiskiem obronnym; podniesiono ją z gruzów i uzbroiono w działa.

"Bruk

" Bruk ulic niebespieczny dla koni został sporządzony i wyłożono kamieniem ulice sposobne do iazdy wozowéy. Przebycie bramy lądową zwanéy niepodobném było dla ieźdźców z przyczyny pochyłości skał i zbytniéy cieśniny, rozszérzono drogę w tém mieyscu którą dziś przebywać można naywiększémi powozami. Odtąd wyieżdzał Napoleon tą bramą do wieyskiego mieszkania w St. Martin.

" Znaydowała się tam prosta chatka którą na nowo zbudować, rozprzestrzenić i przyozdobić kazał. Mawiał o niéy; że *stanie się przystoynym siedliskiem dla obywatela maiącego 15 tysięcy liwrów dochodu.* To mieysce było rzeczywiście stanowiskiem w przechadzkach; iego położenie pośród winnic obszérnych, przy potoku, pod wysoką górą i na posadzie wyniosłéy, z kąd widzieć się daią miasto, zatoka, morze, i w odległości przyćmionéy szczyty gór Hetruryi iest nadobném i malarskiém.

" Napoleon posiadał także mieszkanie w *Rio* do którego należały dochody z kopalni żelaznych i dom w zamku przy *Porto Longone.* Nie zaniedbał obudwu mieysc, i kazał sporządzić nowe drogi, ułatwiaiące do nich przystęp. Drogi te obsadzono drzewami że zaś na tych zbywało, sprowadzono wielką ich liczbę szczególniéy morwów z Włoch.

" Lecz nie nasycony domiarem dobrodzieystwa pokądby nieuczynił zadość prawu *Zoroastra*, zalecaiącemu zaszczepienie drzewa i wykopanie studni na puszczy, wyszukiwał osobiście zdroiu dla sprowadzenia wody do miasta. Prace podięte w tym celu, bliskie były końca kiedy opuścił wyspę....

Napoleon znaydował upodobanie w rozmowie z grenadyerami. Nazywał ich mrukami (grognards) wyrazem skutkuiącym dzielniéy na sercu żołniérza niżeli uczone mowy, i wyobrażaiącym stateczne nieukontentowanie wysłużonych rycérzy. W krótce przed wyprawą rzekł do iednego „ *iakże mruku nudzisz się?* „ — Nie, *Nayiaśnieyszy Panie* odpowiedział żołdak, *wszelako nie ze wszystkim bawię się.* — *Zle czynisz! należy używać czasu iak się nada.* — Po czém odszedł pobrzękuiąc pieniędzmi i wyspiéwuiąc przez zęby, „ *nie zawsze tak będzie.* „ ça nedura pas toujours. „

Żołniérze od gwardyi uczęszczali w okolice wieyskiego domu Napoleona. W czasie winobrania obchodzili winnice zapytuiąc wieśniaków do kogo należą? Gdy odpowiedziano do Cesarza: *do Cesarza! są to więc nasze!* wołali, i obrywali szczepy z owocu. Bawił się Napoleon tą poufałością i potakiwał ich odpowiedzi.....

" Napoleon przekonawszy się że ziemia na wyspie Elbie nie mogła dostarczyć ilości zboża potrzebnéy do wyżywienia iéy mieszkańców mimo pilnéy uprawy, ponieważ posada z granitu na któréy krzewi się drzewo Figowe, Tamarynek, Agnus-Castus, Jałowiec, mało sprzyia roślinóm pożywczém, udał się na wyspę *Pianosa* gdzie poziom zniżony i do polewów przydatny wskazywał łatwość do przyięcia uprawy. Ta wyspa była odludna; natrafiono na konie które osądzono bydź dzikiemi, lecz dowiedziano się późniéy że należą do mieszkańców Elby, wypuszczaiących ie na paszę w zupełnéy wolności, przez co staią się tak dzikiemi, iż ie wtedy dopiéro złapać można kiedy przebywaią wąwóz prowadzący do zdroiu. Napoleon zwiedził dokładnie wyspę i rozpoznawszy własności gruntu, zbudować kazał warownią dla zasłonienia od napaści żeglarzy Barbaryiskich, małą osadę rolników którą nań wysłać zamierzał.

15.) O niektórych Ministrach i Wodzach Angielskich.

Wyimek z dzieła pod tytułem: *Historical sketsches of politics and public man.* 1812. 1813.

Canning.

Jeniusz, dowcip i wymowa obdarzyły go naydroższemi skarbami. Pała gorliwością o pomyślność i sławę Oyczyzny. Wychowany pod Pittem przeiął się iego nauką nad którą unosi się prawie, a ztąd stał się głównem narzędziem do utwierdzenia sprawiedliwych i pomyślnych zasad polityki zewnętrzney, zapewniaiących chwałę Rządowi. Jego pisma w przedmiocie Rządu i Ekonomii polityczney zalecone szlachetną wymową stały się wzorowemi; mniey atoli zasługuią na pochwałę pisma dyplomatyczne, gdzie odstąpił niekiedy od dostoyności i przyzwoitości właściwey stosunkom Narodów, (hociaż by te były nieprzyiazne) i użył doszczypliwych wyrazów zaiątrzaiących niechęć wzaiemną.

Dochował tych prawideł w wyborze współpracowników maiąc na względzie aby wiernie w ślady iego wstępowali. Użyci przez niego PP. *Frere*, *Mackenzie* i *Jakson*, posiadali zaiste wielką zdolność i znakomite zalety, lecz ich gorące wyobrażenie i błyszczące talenta niebyły dostatecznemi do zjednania Anglii miłości u Narodow obcych i utrzymania iey powagi w właściwych karbach.

Castlereagh.

Ubliżyło mu przyrodzenie szybkiey poiętności potrzebney do ułożenia rysu działań woiennych; natomiast dostał w udziale przymioty równie nieodzowne, iako to: zdrowe wyobrażenie, czynność, pilność i dokładność w rozpoznaniu spraw szczegółowych. Stał się przeto niepospolicie pożytecznym w Rządzie kiedy podlegał rozkazom przewyższaiącego w zdolności męża. —

Wellesley.

Czynności tego Ministra niezasługuią bez wyłącznie na pochwałę, ponieważ wykrywaią się w nich ważne błędy, iak *n. p.* w sprawie wcielenia *Audy* i *Karnatyku* do posiadłości Angielskich, lubo że tey wielu polityków gorliwie broniło. Wyiawiły się także zdarzenia sprzeczne z koleią publicznego zawodu, gdzie dał z siebie gorszący przykład. Nikt atoli nie zaprzeczy mu, niewyrównaney umieiętności w skreśleniu zasad i w dokonaniu przedsięwzięć woiennych. Przewyższa każdego z współczesnych w zdolności obrania stanowiska do boiów, do kierowania wyprawą, do zastosowania środków z ważnością przedmiotu i do przeznaczenia zawiadowców. Ta umieiętność zdawała się bydź dotąd obcą Ministrom Angielskim.

Wellesley był twórcą nowego uporządkowania działań woyskowych ktore stwierdziło się pomyślnemi boiami i stało się przedmurzem od napaści uciemiężyciela Europy.

Lord Wellesley mówi dobrze, lecz rzadko kiedy odzywa się w naradach publicznych, ponieważ nie posiada daru do prędkiey odpowiedzi i usposobiać się musi do mowy. Można by sądzić z niektorych wyrazów umieszczonych w iego listach nie dawno pisanych, że unika zabiegów o przypodobanie się Izbie i uważa w tym czynie, iakowąś drobność przykrą i poniżaiącą. Tem postępowaniem atoli, wyzuł się z możności do zjednania sobie wziętości powszechney. Za tem poszło, że należąca mu bezpośrednio sława stała się udziałem ludzi nie tyle światłych, którzy oparłszy się na iego zdaniu potrafili korzystać z cudzey umieiętności; ztąd także wynikło iż cofnoł się do rzędu mniey znaczących Ministrów kiedy mogł stanąć rzeczywiście na ich czele. Nie zważył, lub też wzgardził po-

żytki wynikające z trafnego poznawania ludzi i z układności w uymowaniu ich sobie. Zostało mu przeto w udziale wspiérać powagą głośnego imienia tych których byt iest potrzebnym w Ministerium dla utrzymania go w zupełności; gdy zaś nie mógł poniżyć się do tego stopnia, wystąpił z Gabinetu i obrał sobie inny zawód.

Grenville

Lord *Grenville* powoduiąc się zasadami Pitta i przestrzegaiąc pilnie prawideł iego nauki, stał się gorliwym obrońcą władzy prawéy przeciw rozruchóm narodowym i przyczynił się skutecznie do przytłumienia burzliwego ducha podnieconego postępem Rewolucyi Francuzkiéy. Zjednał sobie sławę i zapewnił trwałość swoich zasad przez połączenie się z naczelnikami stronników Królewskich (Whigs). Żaden zaiste z Ministrów Angielskich niezasługuie bardziéy na poważenie, czyli w P. Grenville uważamy urzędnika, czyli tylko obywatela. Doświadczenie, sprawiedliwość i głębokie czucie honoru, są cechą charakteru tego męża, którego zdolność powołuie do znakomitych godności i stawia na czele drugiego oddziału Ministerii. Jego mowy zyskały powszechne upodobanie, dostrzegano w nich z zadziwieniem poważne a oraz duchem wolności tchnące wystawienie pobudek podług których rządził się w urzędowych czynach. Nieskaził ich nigdy lekkomyślnością wyrazów nadarzaiącą się zbyt często w głosie mowców Parlamentowych.

Grey

Lord Grey zaleca się niepospolitemi talentami, czuciem honoru i pewną godnością umysłu wspólną iego stronnikóm, nad którą przemaga przecie niekiedy popędliwość i gwałtowność. Mowy iego miane na obradach Parlamentu w czasie urzędowania i kiedy zostawał na czele Izby niższey, nie mieściły w sobie powagi i dostoyności przyzwoitéy i zdawały się bydź natchnione duchem stronnictwa. Nie można sądzić dostatecznie o iego zdolności w zawiadywaniu pracami Gabinetowemi ponieważ w czasie krótkiego pobytu w Ministerium nie miał wskazanych sobie wyłącznie obowiązków ani też poruczonego wydziału.

Wellington.

Przed rozpoczęciem woyny Hiszpańskiéy znanym iuż był Wellington z znakomitych czynów w zawodzie woyskowym. Słynął nadewszystko z śmiałości w przedsięwzięciu i w wykonaniu działań woiennych, w tym różnił się znacznie od wodzów Angielskich, którzy odważni w boiu, lękliwemi bydź się okazuią w zamierzaniu wyprawy. To postępowanie nie zgadza się bynaymniéy z bezprzykładném męstwem żołnierzy i było długo na przeszkodzie podniesieniu się sławy oręża Angielskiego do właściwego stopnia. Wellington znał duch woyska i nietamował iego skutków, iakoż świetne zwycięstwa uwieńczyły ten zamiar. Kiedy iednak zwleczenie woyny stało się potrzebném umiał zastosować cierpliwość i powolność do okoliczności; ta mądra przezorność ziednała mu sławę przewyższaiącą poniekąd zaszczyty odniesione z boiu. Duch stronnictwa srożył się nieraz przeciw temu zasłużonemu wodzowi; usiłowano poniżyć iego wielkie dzieła; odparł atoli zazdrość i potwarz przykładem nienagannego życia. przymusił niechętnych do milczenia; samychże nieprzyiaciół znaglił do sprawiedliwości i zjednał sobie wdzięczność u całego Narodu.

Stanowcze znamiona w charakterze tego

nadzwyczaynego męża, są, wygórowany rozsądek, niezmordowana pracowitość, i gruntowna wiadomość środków iakiemi działania woienne wspiérać należy. Przytomność nie zmięszana i szczególna prędkość w poięciu i w stanowieniu, uzupełniaią w nim miarę talentów właściwych wielkiemu wodzowi. Z pism iego przekonać się można, że dokładnie i z wielką pilnością rozpoznaie postać rzeczy, że waży wypadki i przelicza na przód ich skutki, tém samém zaś zasłania się od wszelkiéy napaści i zapobiega przedsięwzięciom nieprzyiaciela. Wódz obdarzony podobnémi przymiotami iest bez wątpienia wzorem dla drugich. Powoduiąc się przecie ścisłą bezstronnością ośmielamy się powiedzieć o nim, że nie posiada téy zalety, którą ieniuszem woiennym nazwano; umié bowiem korzystać doskonale z środków nadarzonych, lecz niepotrafi ich zbliżyć a raczéy utworzyć: zgoła, nieposiada wynalazczego dowcipu. Jeżeli mamy dowodzić tego co się rzekło, przytoczémy za przykład czynności iego przeciwnika. Ten wspiéra okoliczności niespodziéwanemi i zadziwiaiącemi czynami, mięsza każdą rachubę, i przedsiębierze rzeczy iakich rozum ludzki przewidywać nie mógł. Dość będzie dla usprawiedliwienia naszego wniosku przypomnieć o wzięciu w niewolę korpusu pod dowodztwem Jenerała *Mack*, przeprawę przez *Dunay* pod *Engelsdorf*, i każdą prawie czynność w ciągu piérwszych wypraw Włoskich.

Na to miast w długim szeregu zwycięstw odniesionych przez Wellingtona, iedno ledwie przytoczyć można, które by zapewnił sobie przez znakomity obrot woienny lub téż za pomocą dzieła napiętnowanego cechą Jeniuszu. Bóy nawet pod Salamanką zwiedziony, nie może bydź przykładem pobudzaiącym wątpliwość. Nie łatwo narazi się Wellington na niebespieczeństwo, i wtedy tylko nim gardzi kiedy ściśle zważone podobieństwo, zaręczyć może pomyślny skutek walki. Umié szczególniéy zażyć męstwa żołnierzy, co iest częstokroć dostatecznym środkiem do zwycięstwa; ta umieiętność czyni go nadewszystko użytecznym dla woyska Angielskiego i wynosi go nad wodzów odważaiących się na przedsięwzięcia mniéy pewną rękoymią maiące. Ktokolwiek zastanowi się że Angliia używa siły zbroynéy na lądzie pod ten czas kiedy okoliczności stawiaią niezliczone przeszkody odnowieniu zastępów, i że tych używa naprzeciw sile przemagaiącéy, uzna za prawdę, że iest obowiązkiem dla Wodzów Angielskich czynić podług stałych i bespiecznych zasad. (*) Każdy bowiem krok mniéy baczny, może bydź przyrównany do przedsięwzięcia handlowego oddanego losowi które wystawione na długą koley straty pociągnąć może za sobą zgubne wypadki.

Wellington położył zasługi w Narodzie orężem i pismem, ponieważ iego doniesienia urzędowe składaią iedyny zbiór historyczny wypadków woiennych, zasługuiący z rzetelności na zupełne zaufanie. Nie znaydzie czytelnik zalety literackiéy w tych pismach, lecz położy w nim szczególne upodobanie ieśli zamiłował w prawdzie, w szczérości, w skromności i stylu właściwym do spraw publicznych. Niedostrzeże w nich słów zbytecznych, ozdobnéy wymowy, i zawziętością natchniotych wyrazów, na to miast widzi wyiaśniaiący się przedmiot iakby z powieści bezstronnego postrzegacza. Ow sposob pisania przypomina dzieie przekazane potomnym przez Cezara, lubo że Angielczyk niewyrównał bynaymniéy w wymowie sławnemu Rzymianinowi. Jeden i drugi powtarzaią częstokroć też same wyrazy w iednym perjodzie, niezważaiąc na wynikaiącą niegładkość. Ta wada atoli któraby kaziła pismo pospolitego Autora dodaie nieiako wdzięków do powieści wielkiego męża zdaiącego sprawę z wielkich czynów.

(*) Tu przypomnieć sobie należy że to pismo wydawane było w roku 1812. (Red.)